

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
2010
ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο
Αριστοτέλους Ήθικά Νικομάχεια Β 6, 12-16

Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ή μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ή ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ή ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου.

Ἐτι τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστιν (τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου), τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς (διὸ καὶ τὸ μὲν ὁρίδιον τὸ δὲ χαλεπὸν, ὁρίδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν)· καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ή ὑπερβολὴ καὶ ή ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ή μεσότης

ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἐστιν ἄρα ή ἀρετὴ ἔξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἀν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἔλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εύρισκειν καὶ αἰρεῖσθαι.

- A1.** Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Ἡ δ' ἀρετὴ ... παντοδαπῶς δὲ κακοί.**»

Μονάδες 10

- B1.** Να εξηγήσετε πώς ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας την ἀποψη των Πυθαγορείων και των ἀγνωστης προέλευσης στίχο, που βρίσκονται στο κείμενο που σας δίνεται, καταλήγει στο συμπέρασμα «**καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ή ὑπερβολὴ καὶ ή ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ή μεσότης.**».

Μονάδες 15

- B2.** Να προσδιορίσετε και να σχολιάσετε νοηματικά τα χαρακτηριστικά της αρετῆς, όπως προκύπτουν από το απόσπασμα του κειμένου «**Ἐστιν ἄρα ... ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν**.

Μονάδες 15

- Β3.** Ποιες απόψεις εξέφρασε ο Αριστοτέλης για την πόλη της Αθήνας και τους Αθηναίους, σύμφωνα με την παράδοση, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αθήνα;

Μονάδες 10

- Β4.** Να βρείτε στο κείμενο που σας δίνεται μία ομόρριζη λέξη για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις:
σχέση, ανόρθωση, καθαίρεση, απάθεια, υπόλοιπο, διαβλητός, εικαστικός, ουσία, πρακτική, φαστώνη.

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο

Εενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα Βιβλίο Δ, κεφ. VIII, § 8-9

Εἰ δὲ βιώσομαι πλείω χρόνον, ἵσως ἀναγκαῖον ἔσται τὰ τοῦ γήρως ἐπιτελεῖσθαι καὶ ὄρᾶν τε καὶ ἀκούειν ἥττον καὶ διανοεῖσθαι χεῖρον καὶ δυσμαθέστερον ἀποβαίνειν καὶ ἐπιλησμονέστερον, καὶ ὡν πρότερον βελτίων ἦν, τούτων χείρω γίγνεσθαι ἀλλὰ μὴν ταῦτα γε μὴ αἰσθανομένω μὲν ἀβίωτος ἀν εἴη ὁ βίος, αἰσθανόμενον δὲ πῶς οὐκ ἀνάγκη χεῖρόν τε καὶ ἀηδέστερον ζῆν; Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀδίκως ἀποθανοῦμαι, τοῖς μὲν ἀδίκως ἐμὲ ἀποκτείνασιν αἰσχρὸν ἀν εἴη τοῦτο· εἰ γὰρ τὸ ἀδικεῖν αἰσχρόν ἔστι, πῶς οὐκ αἰσχρὸν καὶ τὸ ἀδίκως ὄτιον ποιεῖν;

τὰ τοῦ γήρως ἐπιτελοῦμαι = υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος

- Γ1.** Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου.

Μονάδες 20

- Γ2.** Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

- **πλείω:** τη δοτική του πληθυντικού του αρσενικού γένους στον θετικό βαθμό.
- **γήρως:** τη δοτική του ενικού.
- **δυσμαθέστερον:** την αιτιατική του ενικού του θηλυκού γένους στον θετικό βαθμό.
- **ταῦτα:** την αιτιατική του πληθυντικού στο αρσενικό γένος.
- **ἐμὲ:** τη γενική πληθυντικού δευτέρου προσώπου.
- **ὄρᾶν:** το τρίτο ενικό πρόσωπο παρατατικού στην ίδια φωνή.
- **ἀποβαίνειν:** το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου δευτέρου στην ίδια φωνή.
- **γίγνεσθαι:** το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο ευκτικής αορίστου δευτέρου.

- **αἰσθανόμενον:** το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής παρακειμένου στην ίδια φωνή.
- **ἀδικεῖν:** το απαρέμφατο αορίστου στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:
ἐπιτελεῖσθαι, πρότερον, τούτων, ἀβίωτος, ἐμὲ, ὅτιοῦν.

(Μονάδες 6)

Γ3β. «**ἀλλὰ μὴν ταῦτά γε μὴ αἰσθανομένω μὲν ἀβίωτος ἀν εἴη ὁ βίος**»: να αναγνωρίσετε τον λανθάνοντα υποθετικό λόγο και να τον αναλύσετε.

(Μονάδες 4)

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΓΝΩΣΤΟ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

A1.

Εξάλλου, η αρετή αναφέρεται σε συναισθήματα και σε πράξεις, όπου αποτελεί σφάλμα η υπερβολή και η έλλειψη και κατακρίνεται, όμως το μέσο επαινείται και είναι το σωστό· και αυτά πάνε και τα δύο μαζί με την αρετή. Επομένως, η αρετή είναι μια μορφή μεσότητας, αφού έχει ως στόχο το μέσο.

Επιπλέον, το σφάλμα γίνεται με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό και το άπειρο, πάνε μαζί, όπως δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, ενώ το καλό πάει μαζί με το πεπερασμένο), όμως το σωστό γίνεται με έναν μόνο τρόπο (γι' αυτό και το πρώτο είναι εύκολο, ενώ το άλλο είναι δύσκολο: πράγματι, είναι εύκολο να αποτύχουμε στο στόχο μας, όμως δύσκολο να τον επιτύχουμε)· και γι' αυτούς λοιπόν τους λόγους η υπερβολή και η έλλειψη είναι χαρακτηριστικά της κακίας και η μεσότητα της αρετής:

«καλοί με έναν μόνο τρόπο, κακοί με πολλούς τρόπους».

B1.

Ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας την άποψη των Πυθαγορείων και τον άγνωστης προέλευσης στίχο τονίζει την πολυμορφία της κακίας σε αντίθεση με την απλότητα της αρετής, επομένως τη δυσκολία της επίτευξής της σε αντίθεση με την ευκολία της αποτυχίας.

Έτσι, αφού ο Αριστοτέλης ολοκλήρωσε το συλλογισμό του («Μεσότης τις ἄρα ἐστίν ἡ ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου».) ότι η αρετή είναι μεσότητα, ενισχύει τη θέση του αναφερόμενος στη θεωρία των Πυθαγορείων με ένα νέο συλλογισμό, με το ίδιο συμπέρασμα – η αρετή είναι μεσότητα. Σύμφωνα με τη διδασκαλία των Πυθαγορείων απέναντι σε κάθε αρχή που έχει τη δυνατότητα να επιβληθεί υπάρχει άλλη μια που υποτάσσεται, ο κόσμος, δηλαδή, διοικείται και διευθετείται από αντίθετες μεταξύ τους δυνάμεις. Μερικοί μάλιστα μιλούσαν για δέκα τέτοιες αρχές που τις έλεγαν ζευγαρωτά (πυθαγορική διδασκαλία «περί εναντίων»). Στη διδασκαλία αυτή το αγαθόν είναι σύστοιχο π.χ με το φως, με το δεξιόν, με το εν, με το πέρας, ενώ το κακόν με το σκότος, με το αριστερόν, με το πλήθος, με το άπειρον.

Το κακό των Πυθαγορείων – η εκτροπή από το ορθό - ανήκει στο άπειρο, το αδιαμόρφωτο, το χωρίς όρια και επομένως μπορεί να συμβεί με πολλούς, άπειρους τρόπους. Αντιθέτως, το αγαθό των Πυθαγορείων, το ορθό, η επιτυχία στο στόχο, ανήκει στο πεπερασμένο – πέρας, που βρίσκεται σε ορισμένα όρια (τό γάρ κακόν ... τοῦ πεπερασμένου). Η αποτυχία στον επιδιωκόμενο σκοπό μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, ενώ η επιτυχία του καλού μπορεί να γίνει μονάχα με έναν τρόπο· δηλαδή με πολλούς τρόπους μπορεί κανείς να οδηγηθεί στο κακό και να αποτύχει σ' αυτό που στοχεύει· αντίθετα, το να φτάσει κανείς στην κατάκτηση του αγαθού, στην πραγμάτωση και βίωση της αρετής, αυτό μπορεί να γίνει μόνον με έναν τρόπο. Γι' αυτό εξάλλου το ένα είναι δύσκολο και το άλλο είναι εύκολο, δηλαδή είναι εύκολο να αποτύχουμε στο σκοπό που θέτουμε, ενώ είναι δύσκολο να πετύχουμε σ' αυτό που θέτουμε ως σκοπό (διό καί τό μέν ήδιον ... χαλεπόν δέ τό ἐπιτυχεῖν). Επομένως: οι επιλογές για τη μεσότητα δεν είναι απεριόριστες. Καταλήγει ότι η υπερβολή και η έλλειψη είναι γνωρίσματα της κακίας, της ηθικής απαξίας, ενώ η μεσότητα χαρακτηρίζει την αρετή, την ηθική αξία.

Για να θεμελιώσει ακόμα περισσότερο τη θέση του, επικαλείται την ποίηση. 'Ενας και μόνο στίχος με μια τριπλή αντίθεση:

«ἐσθλοί – μέν – ἀπλῶς # παντοδαπῶς – δε – κακοί»

είναι ικανός να επιβεβαιώσει το λόγο του Αριστοτέλη. Ο στίχος που χρησιμοποιεί εδώ ο Αριστοτέλης είναι άγνωστης προέλευσης.

B2.

Αρχίζοντας τον ορισμό της αρετής, ο Αριστοτέλης μας δίνει: Το προσεχές γένος της, δηλαδή την αμέσως ευρύτερη έννοια, στην οποία υπάγεται η έννοια αυτή και, ταυτόχρονα, την ειδοποιό διαφορά της, δηλαδή το σημείο, ως προς το οποίο διαφοροποιείται από τις ομοταγείς προς αυτήν έννοιες (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος με την ίδια). Κατά τον Αριστοτέλη, το προσεχές γένος της αρετής είναι η έννοια της «έξης», που σημαίνει ότι η αρετή ανήκει στις έξεις, είναι έξη. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη λέξη έξις με τη σημασία της μόνιμης κατάστασης, της ιδιότητας που προκύπτει από τη συνήθεια ή από την άσκηση δίνοντάς της ηθικό περιεχόμενο· δηλαδή, έξεις είναι τα μόνιμα ηθικά γνωρίσματα του χαρακτήρα μας, καλά ή κακά. Η αρετή, βέβαια, ανήκει στις καλές έξεις, είναι, δηλαδή, ένα θετικό μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα μας.

Επιπλέον, η αρετή – έξη (και εδώ έγκειται η ειδοποιός διαφορά της) είναι προαιρετική, δηλαδή σχετίζεται με την ελεύθερη επιλογή. Επανειλημμένα υπογραμμίζεται από τον Αριστοτέλη η σημασία της προαιρέσεως για την

ύπαρξη της αρετής. Σε ένα άλλο χωρίο του ίδιου έργου διαβάζουμε τους αναγκαίους όρους για να χαρακτηριστεί μια πράξη ενάρετη: ο άνθρωπος πρέπει να έχει α) συνείδηση της πράξης του (ειδώς), β) την ανάλογη προαιρεση (προαιρούμενος), γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως και αμετακινήτως). Είναι κεντρικής σημασίας η νιοθέτηση της ενάρετης ζωής με την ελεύθερη βούληση.¹ Όσο κι αν ταυτίζεται με την αρετή ο άνθρωπος, αν αυτή η στάση δεν είναι αυτόβουλη ενέργεια, δεν μπορεί να λογιστεί και να εκτιμηθεί ως θετικό στοιχείο ηθικό.

Εδώ ο Αριστοτέλης επαναλαμβάνει την ιδιότητα της αρετής ως μεσότητας, που δε συνεπάγεται ίση απόσταση από τα δύο άκρα, την υπεβολή και την έλλειψη. Η αρετή επομένως δεν έχει σχέση με την αντικειμενική μεσότητα που είναι ίδια για όλους αλλά με την «πρόσ ήμας» μεσότητα (υποκειμενική). Έχουμε λοιπόν μεταβλητές μεσότητες ανάλογα με τα υποκείμενα και το σκοπό που επιδιώκουμε, μεσότητες που ορίζονται από τη λογική. (ώρισμένη λόγω)

Τα στοιχεία για τα οποία μίλησε ο Αριστοτέλης ως αυτό το σημείο στην προσπάθειά του να ορίσει την αρετή, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι ο λόγος είναι μια έννοια απολύτως υποκειμενική: «ξει προαιρετική, ἐν μεσότητι τῆ πρόσ ήμας». Θα μπορούσε δηλαδή να δημιουργηθεί η εντύπωση πως το κάθε επιμέρους άτομο, ορίζοντας με ένα δικό του τρόπο το δικό του «μέσον», ορίζει με έναν απολύτως δικό του τρόπο την αρετή· πως δεν υπάρχει κανένας κοινός κανόνας για τον καθορισμό της ουσίας και του περιεχομένου αυτού που θα λέγαμε γενικά «αρετή». Ακριβώς για να μην δημιουργηθεί η εντύπωση αυτή, ο Αριστοτέλης επιστρατεύει ως κοινό κανόνα την ανθρώπινη λογική, τον ορθό λόγο: η αναγωγή της ανθρώπινης λογικής σε στοιχείο καθοριστικό της έννοιας της μεσότητας εξασφαλίζει το στοιχείο της αντικειμενικότητας στην ανθρώπινη αυτή ιδιότητα. Ο Αριστοτέλης προχωρεί μάλιστα με αικόμη αυστηρότερο τρόπο στον καθορισμό του αντικειμενικού κριτηρίου: δεν μετράει γι' αυτόν τόσο η κοινή ανθρώπινη λογική όσο η λογική του φρόνιμου ανθρώπου, του ανθρώπου που βουλεύεται εύ (ῷ ἀν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν). Στον φρόνιμο ανθρώπο ενώνονται και συνυπάρχουν όλες οι αρετές. Όταν υπάρχει η φρόνηση, γράφει αλλού ο Αριστοτέλης, όλες οι αρετές θα υπάρξουν. Οι διάφορες αρετές δείχνουν πως αντιδρά ο φρόνιμος στις διάφορες περιστάσεις. Αν λείψει μια αρετή, αποδιοργανώνεται το όλον. Έτσι ο ηθικά σπουδαίος αποτελεί μέτρο σύγκρισης για τους άλλους. Η λογική του φρόνιμου ανθρώπου είναι ικανή να διακρίνει την αλήθεια μέσα στα πράγματα και να εκτιμά κάθε φορά το ορθό για να μπορεί ο άνθρωπος να επιλέγει το δέον και το πρέπον. Έτσι η αρετή δεν προσδιορίζεται υποκειμενικά και αυθαίρετα

Μέσα, λοιπόν, από διαδοχικούς συλλογισμούς καταλήγει: η αρετή είναι συνήθεια «έξις» που επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο (προαιρετική), είναι μια μεσότητα αναφορικά με μας, καθορισμένη από τη λογική, δηλαδή με τον κανόνα που θα την καθόριζε ο φρόνιμος άνθρωπος.

B3.

Σελ. 147-149

"Η παράδοση λέει ... και στο τέλος του Σωκράτη"

B4.

σχέση → έξις

ανόρθωση → κατορθοῦν

καθαίρεση → προαιρετική

απάθεια → πάθεσι

υπόλοιπο → ἔλλείπειν

διαβλητός → ύπερβάλλειν

εικαστικός → εἴκαζον

ουσία → οὖσα

πρακτική → πράξεις

ραστώνη → ὁράδιον

ΑΓΝΩΣΤΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αν λοιπόν ζήσω περισσότερο καιρό, ίσως θα είναι αναπόφευκτο να υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος και να βλέπω και να ακούω με μικρότερη οξύτητα και να συλλογίζομαι με περιορισμένη διαύγεια και στο τέλος να μαθαίνω δυσκολότερα και να λησμονώ ευκολότερα και απ' όσους ήμουν καλύτερος στο παρελθόν, απ' αυτούς να γίνομαι χειρότερος· αλλά όμως αν δεν αντιλαμβανόμουν αυτά δε θα άξιζε να ζω, ενώ από τη στιγμή που τα διακρίνω πώς δεν είναι αναπόφευκτο να ζω χειρότερα και πιο δυσάρεστα;

Αλλά όμως αν θα θανατωθώ άδικα, αυτό θα ήταν ντροπή για αυτούς που άδικα θα με σκότωναν.

Γιατί αν είναι ντροπή η αδικία, πώς δεν είναι ντροπή και οποιαδήποτε άδικη πράξη;

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Γ2.

πλείω → πολλοῖς
γήρως → γήρα
δυσμαθέστερον → δυσμαθῆ
ταῦτα → τούτους
ἐμέ → ύμῶν
όρᾶν → ἔώρα
ἀποβαίνειν → ἀπόβηθι
γίγνεσθαι → γενοίμεθα
αἰσθανόμενον → ἥσθηνται
ἀδικεῖν → ἀδικῆσαι

Γ3α.

ἐπιτελεῖσθαι → τελικό απόμφ. Υπκμ στο "ἀναγκαῖον ἔσται"
πρότερον → επιφ. προσδ. χρόνου στο "ἢν"
τούτων → γενική συγκριτική από το "χείρω"
ἀβίωτος → κατηγορούμενο στο "ό βίος" από το συνδετικό ωρήμα "ἄν εἰη"
ἐμέ → αντικείμενο στο "τοῖς ἀποκτείνασι"
ὅτιον → σύστοιχο αντικείμενο στο "τό ποιεῖν".

Γ3β.

α. μή αἰσθανομένω (υπόθεση) καὶ ἄν εἰη (απόδοση).
Λανθάνων υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος.

β. εἰ μή ἐγώ αἰσθανοίμην → ἄν εἰη
Απλή σκέψη του λέγοντος.